

BANK XAVFSIZLIGIGA TA'SIR QILUVCHI XAVF-XATAR TURLARI

Tursunov Faridun Mustafoyevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,

“Bank ishi” kafedrası assistenti

tursunovfaridun4330@gmail.com

Beltikova Elmira Eskenderovna

Samarqand iqtisodiyot va servis institut talabasi

Rashidova Gavhar Ergashevna

Samarqand iqtisodiyot va servis institut talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tijorat banklarining aktivlari tahliliga keng e'tibor qaratilgan bo'lib, asosiy maqsad tijorat banklaridan yuqori foyda olishdan iboratligini inobatga olgan holda bank moliyaviy xavfsizligini ta'minlash chora-tadbirlari va xarajatlari tarkibini o'rganiladi shuningdek foydani tashkil etish va unga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, moliyaviy xavfsizlik, kredit, istiqbollari, mijozlar ishonchi, moliyaviy sektor, algoritmi.

KIRISH Ma'lumki bozor iqtisodiyoti sharoitida bank faoliyatining barqarorligi, uning raqobatbardoshligi va istiqbollari ko'p jihatdan o'tgan davrda erishilgan natijalar va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlashga bog'liq. Istiqbolni belgilash tahlilga asoslanmog'i lozim.«Tijorat banklari faoliyati tahlili» fani bank faoliyati bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni uzluksiz ravishda o'rganadi. Tahlil natijasida ushbu maqolada erishilgan yutuqlarning sabablari, faoliyatning samarali va samarasiz qirralari o'rganiladi hamda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni hal qilish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish imkoniyatlari yaratiladi. Tahlil jarayoni faoliyatning asosiy yo'nalishlarini qamrab oladi va u bankning likvidligi, daromadligini o'stirish va mijozlar ishonchini qozonishga asos bo'ladi. «Tijorat banklari moliyaviy xavfsizligini ta'minlash chora tadbirlari» mavzusida o'z va chetdan jalb etilgan mablag'lari tarkibi tuzilmasi, dinamikasi va ular o'rtasidagi mutanosibliklar o'rganiladi. TAHLIL VA NATIJALAR Xalqimiz orasida "Moliyaviy xavfsizlik" so'zi tilga olinganda, ko'pchilik xakerlar tarmoqlardagi texnik zaifliklardan foydalanadigan xakerlarni o'ylaydi. Ammo firibgarlar pul o'g'irlashning boshqa usullaridan foydalanishlari mumkin – ya'ni insonning zaif tomonlari orqali. Ijtimoiy muhandislik aynan mana shu: jabrlanuvchini aldashingning turli usullari, ma'lumotni oshkor qilish yoki firibgarlarga maxfiy ma'lumotlarga kirish huquqini berish. Masalan, firibgar o'zini bank/to'lov tashkiloti qo'llab-quvvatlash xizmati xodimi sifatida ko'rsatib, SMS-xabarlar orqali kelgan kodni so'rashi mumkin. Ko'pincha odamlar bu ma'lumotlarni ixtiyoriy ravishda berishadi, ayniqsa ularga so'rov vakolatli shaxsdan kelgandek tuyulsa. Ijtimoiy muhandislik - bu tajovuzkorning texnik vositalardan foydalanmasdan kerakli ma'lumotlarni olish yoki inson harakatlarini nazorat qilish usuli. Ijtimoiy muhandislikning mohiyati odamlarga ta'sir qilishda ishontirish, ishonchga kirish va ayyorlik kabi psixologik usullaridan foydalanishdir. Ijtimoiy muhandislikdan foydalangan firibgarlik operatsiyalari turli xil bo'ladi. Shuning uchun ijtimoiy muhandislik nima ekanligini va u qanday ishlashini tushunish muhimdir. Asosiy mexanizmini anqlashni o'rganib, siz o'zingizni va yaqinlaringizni firibgarlardan himoya qilishingiz mumkin. Fishing - bu kiberhujum usuli bo'lib, unda jinoyatchi maxfiy ma'lumotlarni tortib olish uchun jabrlanuvchining ishonchini qozonishga urinadi. Shuningdek firibgarlar, ma'lumotlarni olish uchun shoshilinchlik hissi yaratadilar yoki qo'rqitish

taktikalaridan foydalanadilar. Fishing hujumida siz ishonchli day ko'rinadigan manbadan ma'lumotlaringiz so'ralgan elektron pochta yoki xabar olasiz. Vishing va smishing - bu mobil qurilmalar orqali amalga oshiriladigan ijtimoiy muhandislik usullari. Xususan, vishing soxta telefon qo'ng'iroqlari orqali amalga oshiriladi, smishing esa zararli havolalar yoki ma'lumotlarni o'z ichiga olgan SMS xabarlardan foydalanadi. Preteksting - bu kiberhujum usuli bo'lib, unda firibgar biror bahona yordamida jabrlanuvchining e'tiborini jalb qiladi va ularni ma'lumotni oshkor qilishga majbur qiladi. Misol uchun, zararsizdek ko'rinadigan onlayn so'rov paytida sizdan bank hisobingiz ma'lumotlarini so'rashi mumkin. Moliyaviy xavfsizlikning ahamiyati noaniq tashqi muhitda tadbirkorlikning imkoniyatidir: • mustaqil ravishda bankning umumiy strategiyasi maqsadlariga javob beradigan moliyaviy strategiyani ishlab chiqish va amalga oshirish;

- ishlab chiqilgan moliyaviy strategiya doirasida, tasdiqlangan ko'rsatkichlar qiymatlaridagi o'zgarishlarni tezkor baholash va javob berish asosida moliyaviy xavfsizlikni taktik rejalashtirishni amalga oshirish. Moliyaviy xavfsizlikni faqat bankning barqaror moliyaviy rivojlanishi asosida ta'minlash mumkin, bunda ichki va tashqi muhitning o'zgarayotgan sharoitlariga moslashishga qodir moliyaviy mexanizmi amalga oshirish uchun sharoitlar yaratilgan.

- Tijorat banklarining moliyaviy xavfsizligini ta'minlashning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

- bankning moliyaviy va ishlab chiqarish faoliyatiga ta'sir etuvchi tahdidlarni ularning keyingi rasmiylashtirilishi bilan aniqlash;

- bank moliyaviy xavfsizligiga tahdidlarni aniqlash mexanizmlari va choralarini ishlab chiqish;

- bankning moliyaviy xavfsizligiga tahdid solish darajasi ko'rsatkichlaridan foydalanishga asoslangan cheklashlar tizimini barpo etish;

- bankning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash, tashqi va ichki tahdidlar ta'sirini zararsizlantirish yoki yumshatish mexanizmlari va choralarini ishlab chiqish. Tahdidlar tijorat banklarining faoliyatiga bog'liq emas, ular atrof-muhit xavf omillari hisoblanadi. Tijorat banklari tahdidni bartaraf etish imkoniyatiga ega emas, ammo salbiy oqibatlarni minimallashtirish uchun himoya mexanizmlarini ishlab chiqishi mumkin va kerak. Ichki tahdidlar bank faoliyati bilan bog'liq bo'lib, tashqi tahdidlarga qaraganda ancha ko'proq moslashuv va oldini olishga to'g'liq bog'liq. Bank, kredit va boshqa moliya tashkilotlarida axborot xavfsizligini ta'minlash bunday kompaniyalarning farovonligi va yaxlitligini ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Maxfiy ma'lumotlarning miqdori va chiqib ketishi tufayli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy va reputatsion yo'qotishlarini hisobga olsak, bu SecureTower eng ko'p talab qilinadigan sohalardan biri bo'lishi ajablanarli emas. Banklar, nobank moliya institutlari, birjalar, brokerlik va dilerlik kompaniyalari, depozitariylar - bularning barchasi tashqi va ichki tahdidlardan himoyalanihi kerak bo'lgan qimmatli va maxfiy ma'lumotlar bilan ishlaydi. Avvalo, mijozning shaxsiy ma'lumotlaridan tortib kredit tarixigacha bo'lgan ma'lumotlar bazalari himoyaga muhtoj, albatta. Hujjat oqimi xavfsizligini ta'minlash uchun SecureTower maxfiy ma'lumotlarni noto'g'ri qo'llarga tushishidan oldin aniqlash uchun mo'ljallangan bir qator echimlarga ega. Bunga raqamli izlar orqali hujjatlarni identifikatsiya qilish va bank hisob raqamlari yoki ijtimoiy xavfsizlik raqamlari kabi oddiy iboralardan foydalanish hamda bosma yoki tashqi ommaviy axborot vositalariga yuborilgan fayllarni nazorat qilish kiradi. Moliyaviy sektorda qo'llaniladigan biometrik ma'lumotlarning eng keng tarqalgan turlariga yuz tasvirlari, barmoq izlari, qo'l geometriyasi va ko'zning rangdor pardasi surati kiradi. Ushbu ma'lumotlar onlayn-bankingda mijozlarning shaxsini aniqlashda, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish qurilmalarida va bank filiallarida ham moliyaviy xizmatlardan foydalanish huquqi bilan ta'minlashda, shuningdek bank xavfsiz

depozit qutillaridan foydalanish huquqini ta'minlash uchun ishlatilishi mumkin. Bank sektorida eng ommabopi PIN-kod yoki bir martalik parol va biometriya yordamida ikki faktorli autentifikatsiyalash bo'lib, u ma'lumotlar xavfsizligi va ularga kirishni nazorat qilishining eng yuqori darajada bo'lishini ta'minlash imkonini beradi. Bank boshqaruv xodimlari va xo'jalik yurituvchi xodimlarining qarorlari to'plami, rivojlanishning yuqori sur'atlarini ta'minlash va rivojlanishning bir nechta stsenariylarini ishlab chiqish, o'sib borayotgan moliyaviy vaziyatga bog'liq holda. Tijorat banklarida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash uchun bankning moliyaviy holatining joriy va kelajakdagi darajasini baholash imkonini beruvchi miqdoriy va sifatli ko'rsatkichlar tizimini belgilash kerak. Bankning har bir moliyaviy holati miqdoriy ko'rsatkichlar qiymatlarining me'yoriy cheklovlari va moliyaviy manfaatlarining tashqi va ichki tabiatning aniq real va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tahdidlaridan barqaror himoyalanihini ta'minlovchi sifat ko'rsatkichlari to'plamiga to'g'ri keladi. Miqdoriy ko'rsatkichlarni o'rganilayotgan ob'ektning xususiyatlariga javob beradigan va bankning moliyaviy salohiyatini diagnostika qilish va tahlil qilish imkonini beradigan ko'rsatkichlar ko'rinishida taqdim etish maqsadga muvofiqdir. XULOSA Xulosa qiladigan bo'lsak ushbu maqolaning , tahlil natijalariga ko'ra tijorat banklarining moliyaviy salohiyati darajasi va olingan qiymatlarning inqiroz moliyaviy ahvoriga yaqinligi ko'rsatiladi. Moliyaviy salohiyatning maksimal darajasiga barcha ko'rsatkichlar maqbul chegaralar doirasida bo'lsa va boshqa ko'rsatkichning yomonlashuvi evaziga bir ko'rsatkichning normal qiymatlariga erishilmasa erishiladi. Bank moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash va inqirozli moliyaviy vaziyatning yuzaga kelishiga to'sqinlik qiladigan bunday choralar va qadamlarni qo'llashni ta'minlashga qaratilgan harakatlar algoritmini quradi. Moliyaviy xavfsizlikni rejalashtirish vaziyatni rivojlantirish uchun bir nechta muqobil senariylarni ishlab chiqish va eng yaxshi variant bo'yicha amalga oshirilgan hisob-kitoblar asosida amalga oshiriladi. Moliyaviy xavfsizlikni boshqarish ikki vaqtinchalik sohaga bo'linadi: hozirgi qiyinchiliklarga javob berish uchun mumkin bo'lgan yechimlar to'plami va 3-5 yil rejalashtirish ufqi bilan moliyaviy xavfsizlik strategiyasini ishlab chiqish. Moliyaviy xavfsizlik sharoitlariga doimiy rioya qilish banning barqaror ishlashiga va faollik maqsadlariga erishishiga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 1.Abdullayeva Sh.Z. «Bank risklari va kreditlash». Darslik. –T.: «Moliya». 2003.
2. Abdullayev Yo., Qoraliyev T., Toshmurodov Sh., Abdullaeva Sh. «Bank ishi». O'quv qo'llanma. –T.: «IQTISODMOLIYA», 2009.
2. Jo'rayev, M. Q., Rashidov, H. H., & Murodov, A. O. (2023). Texnika oliy ta'lim muassalarida fanlarning amaliy ko'nikmalarni oshirishning qiyosiy tahlillari. *Innovative development in educational activities*, 2(21), 4–11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10138064>
3. Шарипова Нигина Джуракуловна Самаркандский институт экономики и сервиса Ассистент. (2023). ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ. Zenodo.
4. Шарипова, Н.Д. Акобиров, А.П., и (2023). ДАЛЬНЕЙШЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ДИСТАНЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИМИ БАНКАМИ. *SCHOLAR*, 1 (35), 66–73.
5. Istamova Muhabbat Isroilovna, Toshpolatov Shoxrux AVTOMATLASHTIRILGAN MENMONXONALARNI BOSHQARISH TIZIMLARI *IQRO JOURNAL*, 7(2), с 40–43. Retrieved from <https://wordlyknowledge.uz/index.php/iqro/article/view/3677> Vol. 7 No. 2 (2024): [IQRO JOURNAL](#)
6. А.К.Ибрагимов (2013), Аудитнинг халқаро стандартлари асосида тижорат банкларида ички аудитнинг ташкилий асослари. Ўқув қўланма. — Т, 2013. 2
7. Хамдамов Б.Қ(2021). Аудитнинг халқаро стандартлари. Т: "Иқтисодмолия". 2021.
8. Ибрагимов А.К (2010), Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари асосида банкларда бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўланма. Тошкент, Молия. – 2010.

9. Шарипова, Н.Д. Ақобиров, А.П., и (2023). ДАЛЬНЕЙШЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ДИСТАНЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИМИ БАНКАМИ. *SCHOLAR*, 1 (35), 66–73.
10. Жўраев М.Қ. Электр юритмалар тезлигини ростлаш усуллари Педагогик маҳорат Илмий-назарий ва методологик журнал Бухоро 2021, №23, 114-118 б,(13.00.02)
11. Jo‘rayev M. Q. Scientific methodical bases of the science of electric machines academia: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol.12, Issue 09, September 2022 SJIF 2022=8.252 A peer reviewed journal <https://www.indianjournals.com>
12. Jo‘rayev M. Q. Ilmiy konferensiya “Elektr mashinalari fanini o‘qitish didaktik takomillashtirish jihatlari” INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENTS IN EDUCATION SCIENCES AND HUMANITIES International scientific-online conference 4nd part, 2-124 pages Part 4 September 29 CANADA <https://zenodo.org/record/7146065>
13. Jo‘rayev M. Q. Ilmiy konferensiya “Elektr mashinalari fani rivojlanish ginezisi va mazmuni” INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENTS IN EDUCATION SCIENCES AND HUMANITIES International scientific-online conference 4nd part, 2-124 pages Part 4 September 29 CANADA <https://zenodo.org/record/7146065>
14. Jorayev Mirjalal Kahramonovich OPINIONS OF UZBEK AND FOREIGN SCIENTISTS IN TEACHING THE SCIENCE OF ELECTRIC MACHINES 76-80 British Journal of Global Ecology and Sustainable Development <https://journalzone.org/index.php/bjgesd/article/view/317> ISSN (E): 2754-9291